

Treći deo

POKUŠAJ UDARNE GRUPE DA FORSIRA IBAR

(28–31. mart 1944. godine)

Komunikacije u dolini Ibra imale su veliki značaj za okupatora. U vojnom pogledu one su imale strateški značaj, jer su njima, pored komunikacija moravsko-var-darskom dolinom, transportovane trupe i materijal ka Grčkoj i Albaniji, što je u to vreme, s obzirom da se očekivalo savezničko iskrcavanje na jugu Balkanskog poluostrva, imalo poseban značaj za fašističku Nemačku. Značaj ovih komunikacija nije bio ništa manji ni kada se radilo o snabdevanju neprijateljskih garnizona na Kosmetu i u severoistočnom delu Crne Gore. Uloga ovih komunikacija naročito je dolazila do izražaja za vreme neprijateljskih ofanziva. Posmatrane sa ekonomskog aspekta, one su takođe bile vrlo važne za okupatora, jer prolaze kroz jedan od najvažnijih rudarskih bazena Srbije, te je preko njih transportovano olovo, cink, uglj i druge potrebe za Nemačku. Zbog toga im je okupator posvećivao posebnu pažnju. Sva veća mesta u dolini r. Ibra i u njenoj blizini (Kraljevo, Užice, Raška, Novi Pazar, Kos. Mitrovica, Priština i dr.) imala su jače posade i sva su bila fortifikacijski dobro utvrđena. Isto tako, i svi važniji objekti (železničke stanice, tuneli, mostovi i dr.) bili su solidno utvrđeni i imali su stalne posade. Za odbranu železničke pruge i drumu dolinom Ibra angažovano je više blindiranih vozova, automobila i tenkova, koji su kao pokretne jedinice, uvek bili spremni za dejstvo.

Na deonici železničke pruge Kraljevo—Kos. Mitrovica bila su postavljena 34 minska polja sa ukupno 2.255 nagaznih mina. Ona su se nalazila uglavnom oko tunela i mostova.¹

Kada je Udarne grupa divizija izbila u dolinu Studenice i približila se Ibru okupator se veoma uznemirio. Takva jedna borbena grupa u Srbiji, koja bi, zajedno sa srpskim jedinicama Narodnooslobodilačke vojske nanosila udarce okupatorskim i kvislinškim trupama, sa tendencijom stalnog jačanja, prirodno da je morala izazvati reakciju neprijatelja. Ona bi po prelazu Ibra i izbijanjem u Toplicu i Jablanicu mogla brzo, prema razvoju situacije, da prenese dejstva kako u Šumadiju tako i u istočnu Srbiju i na Kosmet i da ugrozi strategijsku komunikaciju Beograd—Solun i značajne izvore sirovina u tom delu zemlje, kao što su Bor i Trepča. Osim toga, njen položaj bio bi vrlo povoljan za uspešnu intervenciju i brzo operativno sadejstvo iz pozadine našim novim snagama koje je sa zapada trebalo da prodiru u Srbiju. Takođe bi bile u mogućnosti da ispolje efikasno sadejstvo u slučaju iskrcavanja saveznika u Grčkoj ili na bilo kom drugom mestu Balkanskog poluostrva južno od Skadarskog jezera.

To su bili razlozi koji su naterali nemačko fašističko komandovanje da energično interveniše u dolini Ibra i da upotrebom svih raspoloživih snaga u Srbiji spreči prodor udarne grupe preko Ibra u južnu Srbiju, preduzme mere za uništenje 2. i 5. divizije i time otkloni opasnost koju su one za njega predstavljale.

Namera, raspored i jačina neprijatelja

Za sve vreme dok je Udarne grupa prodirala od Lima prema Ibru neprijatelj je s njom bio u borbenom kontaktu, budno motrio na pokrete njenih jedinica i imao dosta jasan uvid u situaciju. U međuvremenu je otkrio zadatak, cilj i pravac kretanja ovih divizija. Istina, u početku, tj. od njihovog prelaza preko Lima, nemački vojno-upravni komandant Jugoistoka general Felber najpre je

¹ Opis minskih polja uz železničku prugu Kraljevo — Kos. Mitrovica, Arhiv VII, k. II, dok. 9/14.

procenio da će prodor naših jedinica biti usmeren u pravcu Užica i Požege, pa je, da bi to sprečio, naredio bugarskoj 24. pešadijskoj diviziji da posedne i brani sva veća uporišta i saobraćajne raskrsnice na liniji s. Mokra Gora—s. Šljivovica—s. Palisat—s. Rožanstvo—Arlje—Ivanjica.² Međutim, kad je Udarne grupa prešla komunikacije Nova Varoš—Užice i Sjenica—Ivanjica, general Felber je „uvideo da bi hvatanje neprijatelja bilo moguće tek u dolini Ibra, u rejonu Raške" i da bi trebalo „tu baciti sve preostale raspoložive snage pod komandom pukovnika fon Šredera."³ Da bi se to postiglo nemačko-fašističko komandovanje je počelo užurbano da grupiše svoje i satelitske snage da bi zatvorilo dolinu Ibra. Pošto iz istočne Bosne nije mogla biti povučena nemačka 7. SS-brdska divizija „Princ Eugen", jer je bila angažovana u teškim borbama protiv jedinica 3. korpusa, niti su mogle biti privučene ostale snage bugarskog 1. okupacionog korpusa sa glavne železničke pruge Beograd—Niš—Skoplje — to je vrhovni komandant Jugoistoka generalfeldmaršal Maksimilijan fon Vajks zatražio od nemačke Vrhovne komande suvozemne vojske (Vermahta) da se hitno upute u Srbiju jedinice 2. oklopne armije koje su se nalazile u Mađarskoj: 15. SS-policijski puk, deo divizije „Brandenburg" i 92. motorizovani puk. Takođe je razmatrao mogućnost dovođenja 117. lovačke divizije iz Grčke, čime bi otpalo naređenje za odbranu poluostrva Peloponeza. Od mera koje je sugerirao Vajks u vezi sa pripremanjem i angažovanjem novih snaga za borbu protiv udarne grupe divizija, Operativni štab Vermahta se založio da se u Srbiju upute jedinice iz Mađarske i naredio hitan transport ka Ibru 4. puka divizije „Brandenburg."⁴

Namere generala Felbera, koji je lično preuzeo komandu nad svim neprijateljskim jedinicama na sektoru

² Zapovest štaba bugarske 24. divizije od 23 III 1944, Arhiv VII reg. B—14.

³ Ratni dnevnik Vrhovne komande Vermahta (Kriegstage buch des Oberkommandos der Wehrmacht), knjiga IV, deo I, izdanje Bernard Grefs, Frankfurt na Majni 1961. god. str., 648.

⁴ Isto. Kasnije će biti stavljene na raspolaganje komandantu Jugoistoka generalu Felberu i druge nemačke jedinice koje su bile nepotrebne u Mađarskoj: 92. lovačka divizija, 92. motorizovani Puk i 15. SS-policijski puk.

Ibra (njegov štab se tada nalazio u Jošaničkoj Banji, s tim što je svog načelnika štaba generala Gajtnera uputio u Ušće), bila je:

1) Sprečiti nastupanje 2. i 5. divizije ka Ibru i ne dozvoliti im prodiranje pravcem Ušće – Aleksandrovac i Raška – Kuršumlj a.

2) Upotrebom svih raspoloživih snaga okružiti, razbiti i uništiti 2. i 5. diviziju, a zatim ponovo uspostaviti red i mir na području jugozapadne Srbije.

3) Obezbediti saobraćajne veze dolinom Ibra da se ne bi otežao prevoz sopstvenih trupa i materijala i ne dozvoliti ometanje privredne delatnosti na okupiranom području južno od r. Zapadne Morave, a naročito zaštititi rudnik Trepču.

4) Ukoliko 2. i 5. divizija ne budu uništene, onda, nanoseći im teške materijalne gubitke, demoralisati ih i ubiti im „apetit za dobijanje većih uspeha u Srbiji”.⁵

Zbog toga je general Felber još 26. marta otpočeo užurbano da organizuje odbranu prelaza preko Ibra i da iz unutrašnjosti Srbije dovlači nove snage da bi ojačao postojeće snage u garnizonima i uporištima u dolini Ibra. Dvadeset sedmog marta u dolinu Ibra su pristigli 2. i 4. puk i 1. bataljon 1. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa i nemački 696. motorizovani bataljon poljske žandarmrije. Dolazak ovih neprijateljskih pojačanja u dolinu Ibra odmah se osenio. Pojačana je aktivnost patrola, kao i neprijateljske izviđačke avijacije. Istog dana za neprijateljske trupe u dolini Ibra naređena je pripravnost prvog stepena, a za trupe u rejonu Raške drugog stepena.⁶ Da bi ostvario što uspešnije komandovanje, general Felber je podelio zonu Ušće – Raška na tri odbrambena odseka:

– odsek sa organizovanim mostobranom kod Ušća (komandant nemački potpukovnik Maks Graf⁷), čije su jedinice imale zadatak da spreče prolaz udarne grupe kroz Ušće;

– odsek od s. Biljanovca do s. Žutice (komandant nemački pukovnik Sreder), sa organizovanim mostobra-

⁵ Opis operacije „Ibar”.

⁶ Izveštaj generala Felbera I/a, br. 1052 od 27. III 1944, Arhiv VII, k. 2A, dok. 27/16-a.

⁷ Komandant nemačkog 3. policijskog puka.

nom kod s. Biljanovca, čije su snage imale da brane mostove i gazove preko Ibra od Biljanovca do Žutice;

– odsek sa organizovanim mostobranom zapadno i severozapadno od Raške (komandant nemački major Vit)⁸, čije su snage imale zadatak da na tom odseku spreče prelaz naših jedinica preko Ibra.⁰

Zbog tajnosti general Felber je čitavoj operaciji dao šifrovani naziv „akcija kamerjeger“.

O sastavu i rasporedu neprijateljskih trupa na svakom od pomenutih odseka nemamo tačnih podataka. Na osnovu dokumenata kojima zasada raspoložemo, kao i na osnovu njihovog upoređivanja uspeli smo da rekonstruišemo sastav i raspored nekih jedinica koje su bile određene za neposrednu odbranu doline Ibra, na sektoru Ušće–Raška. Prema tim podacima, 1. bataljon 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa¹⁰ branio je mostobran na levoj obali Ibra, kod Ušća, i to u dve linije: prva u rejonu k. 471, a druga na položajima k. 345 – Kukavica. Pre početka napada Udarne grupe obe ove linije posela je po jedna pešadijska četa. Da bi zatvorio dolinu Studenice bataljon je isturio borbeno osiguranje jačine jednog voda. Komandno mesto komandanta bataljona nalazilo se na k. 471 i telefonskim linijama bilo je povezano s komandirima četa, borbenim osiguranjem i štabom puka. Zadatak bataljona je bio da organizuje mostobran zapadno od Ušća, na levoj obali Ibra, izviđa u pravcu manastira Studenice i s. Rudna i da upornom odbranom spreči prodor partizanskih snaga tim pravcem u Ušće.

2. bataljon 2. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa organizovao je položaje za odbranu na liniji Metalica (k. 827)–Velji vrh (trig. 870)–Lukovik (k. 865)–crkva u s. Pobrđu (zaselak Građevine). Njegov zadatak je bio da

⁸ Komandant 2. bataljona nemačkog 3. policijskog puka.

⁹ Opis operacije „Ibar“.

¹⁰ Ovaj bataljon je 25. marta u 19,15 časova krenuo iz Smetova, a sutradan u 8,30 časova stigao u Kraljevo. Istog dana u 16,30 je upućen za Ušće, gde je stigao u 18 časova i odmah dobio zadatak od pukovnika Šredera da zatvori sve prilaze Ušću, a naročito sa zapadne i jugozapadne strane (Izveštaj 1. bataljona 4. Puka SDK pov. br. 195 od 5. IV 1944, Arhiv VII, k. 27, dok. 25/9).

sa ovih položaja spreči izbijanje naših jedinica na Ibar i njihov prelaz preko mosta u s. Biljanovcu.¹¹

Ostale neprijateljske snage (od s. Pustog Polja do Raške) nalazile su se na levoj ili desnoj obali Ibra, ali se njihov raspored nije mogao utvrditi. Za sad se zna da je njihov sastav bio sledeći: nemački 696. motorizovani bataljon poljske žandarmerije, 3. i 7. bataljon nemačkog 2. policijskog puka, 2. bataljon nemačkog 3. policijskog puka, dve čete 297. pešadijske divizije,¹² 2. bataljon 61. pešadijskog puka bugarske 24. pešadijske divizije, 2. bataljon 4. puka i 2. bataljon 1. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa, jedan bataljon Srpske državne straže, 3. bataljon 3. puka Ruskog zaštitnog korpusa, koji je iz teških bunkera čuvao mostove, tunele i železničku prugu, delovi 4. puka Ruskog zaštitnog korpusa, Trnavski i Zički odred i Kraljevačka okružna četa Srpske državne straže, oko 10 tenkova iz tenkovske čete nemačkog 5. SS-policijskog puka (patrolirali komunikacijom od Ušća do Raške) i dva nemačka oklopna voza (205 i 301) koji su obezbeđivali železničku prugu.¹³

Neposredni uticaj na odbranu doline Ibra ispoljio je i kombinovani bugarski 61. pešadijski puk (tri ojačana pešadijska bataljona, jedna artiljerijska baterija i jedna inženjerijska četa), koji je na pravcu Ivanjica—Ušće vršio pritisak u leđa udarne grupe, kao i 3. bataljon bugarskog 61. puka, koji je 30. marta upućen iz Kraljeva za Ušće da uđe u sastav borbene grupe „Sreder“.

Na osnovu svega napred iznetog moglo bi se zaključiti da je dolinu Ibra, od Ušća do Raške, branilo oko 16 pešadijskih bataljona, 80 minobacača, 40 artiljerijskih oruđa, 10 tenkova i 2 oklopna voza, ukupno oko 12.000 neprijateljskih vojnika, bez četničkih jedinica.

Pored toga, neprijatelj je na ovom sektoru, 30. i 31. marta koristio avijaciju (više aparata JU-87 „štuka“ i iz-

¹¹ Naređenje borbene podgrupe Ušće od 29. III 1944. godine, u 10,30 časova, Arhiv VII, k. 27, dok. 23/9.

¹² Ove čete su prebačene iz istočne Albanije.

¹³ Opis operacije „Ibar“; Naređenje borbene podgrupe Ušće od 29. III 1944; Izveštaj o akcijama 1. bataljona 4. puka SDK od 5. IV 1944; Depeša Draže Mihailovića br. 309 od 31. III 1944. (Arhiv VII, B-33; kut. 27, br. dok. 23/9 i 25/9; mikrofilm, Bileća br. 20A/661.

viđačkih aviona) za izviđanje i bombardovanje naših položaja i kolona. I ne samo to, vojni komandant Jugoistoka je imao mogućnosti da na ugrožene odseke upućuje nove snage iz obližnjih garnizona u Čačku, Kraljevu, Aleksandrovcu, Raškoj i Dugoj Poljani.

Sto se tiče fortifikacijskog obezbeđenja doline Ibra, neprijatelj je na svim položajima izgradio zaklone za strelce i automatska oruđa, dok su mostovi i tuneli bili osigurani sa po dva teška bunkera u kojima se nalazila neprijateljska posada. Prilazi položajima i bunkerima zaštićeni su minskim poljima i preporukama od bodljikave žice. Odbranu su olakšavali železnička pruga normalnog koloseka i drum, jer ih je neprijatelj mogao koristiti za manevar trupa. Pored toga, u samoj dolini Ibra nije bilo snega što je neprijatelju omogućavalo da koristi sva raspoloživa mehanička sredstva.

U raspored okupatorskih i Nedićevih trupa bile su uključene i četničke jedinice Draže Mihailovića, koje su se ranije povukle ispred snaga 2. i 5. divizije, ili zadržale u njihovoj pozadini, ili su, pak, bile upućene sa drugih, manje važnih sektora da interвениšu u dolini Ibra. U sklopu opšteg plana za odbranu Ibra i nastojanja da se 2. i 5. divizija razbiju i unište, četnička Vrhovna komanda, na traženje generala Felbera, naredila je sledeće:

– 20. marta Korpusu Gorske garde i 1. i 2. šumadijskom korpusu da budu spremni za brzi pokret ako situacija bude zahtevala;¹⁴

– 25. marta potpukovniku Dragutinu Keseroviću, komandantu Rasinskog korpusa, da preduzme hitne mere kako bi s jedinicama intervenisao u slučaju prelaza 2. i 5. divizije preko Ibra, i u tu svrhu je pod njegovu komandu stavila i 2. kosovski (jurišni) korpus;¹⁵

– 26. marta Drinskom, Zlatiborskom, Javorskom, Požeškom i 2. mileševskom korpusu, jurišnoj brigadi Pavia Đurišića i 1. dragačevskoj brigadi da najenergičnije

¹⁴ Depeša Draže Mihailovića br. 43 od 20. III 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 35/2–765.

¹⁵ Depeša Draže Mihailovića br. 292 od 25. III 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 21/1.

napadaju i svi „beuslovno žure za komunistima i da ne čekaju;“¹⁶

– 29. marta svima komandantima korpusa u Srbiji da odmah izvrše potpunu mobilizaciju svojih jedinica i da vrše pripreme za eventualne pokrete van svojih teritorija, a komandantu Gorske garde i komandantu 2. šumadijskog korpusa – da odmah pripreme leteće jedinice od po 500 naoružanih četnika, koje moraju biti spremne za poket;¹⁷

– 30. marta potpukovniku Dragutinu Keseroviću da se sa svojim snagama odmah uputi ka Ibru za dejstvo između pl. Željina i pl. Kopaonika, a da 2. kosovski (jurišni) korpus prebaci prema Ibru za dejstvo istočno od Raške.¹⁸

Pred početak forsiranja Ibra od strane 2. i 5. divizije, raspored četničkih jedinica predviđenih za odbranu doline Ibra bio je, uglavnom, ovakav:

– Požeški korpus na liniji pl. Čemernica–pl. Mučanj–s. Kratići;¹⁹

– Zlatiborski korpus u rejonu s. Brekova:

– 1. i 2. dragačevska brigada 1. ravnogorskog korpusa u južnom delu Dragačevskog sreza;

– 1. i 2. takovska brigada 1. ravnogorskog korpusa na maršu za Dragačevo;²⁰

– 2. ravnogorski korpus na prostoriji s. Pekčanica –s. Ročevići–s. Dedevci;²¹

– Rasinski korpus u prebacivanju iz rejona Rasine i Župe (Kruševačke) prema Ibru;

¹⁶ Depeša četničke Vrhovne komande br. 293 od 26. III 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 21/1.

¹⁷ Depeša četničke Vrhovne komande br. 299 od 29. III 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 21/3.

¹⁸ Depeša četničke Vrhovne komande, br. 778 od 30. III 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 27/96.

¹⁹ Izveštaj Požeškog četničkog korpusa od 6. IV 1944, Arhiv VII, mikrofilm, lokalni muzeji, br. 2/565–566.

²⁰ Depeša četničke Vrhovne komande, br. 4353 od 30. III 1944, Arhiv VII, mikrofilm, Bileća br. 25/605.

²¹ Ovaj korpus bio je stavljen pod komandu Pavia Đurišića za operacije u Sandžaku, ali je 28. marta izvučen i upućen ka 2. i 5. diviziji, (Arhiv VII, mikrofilm, lokalni muzeji, br. 2/565–566).

– 2. kosovski korpus u prikupljanju jugoistočno od Raške;²²

– Javorski korpus u rejonu s. Rudnog.

Ukupno je bilo oko 10.000 četnika.²³

Prema tome, okupatorske i kvislinške snage koje je trebalo da učestvuju u borbama protiv 2. i 5. divizije u dolini Ibra iznosile su ukupno oko 22.000 vojnika, dobro naoružanih i snabdevenih municijom. 2. i 5. divizija imale su oko 5.000 boraca. Dakle, brojni odnos bio je nešto veći od 4 : 1 u korist neprijatelja, s tim što su 2. i 5. divizije bile slabo popunjene municijom.

Pripreme Udarne grupe za forsiranje Ibra

Dvadeset osmog marta, odmah po izbijanju u rejon prikupljanja (s. Despotovica—s. Cečina—s. Bela Stena—s. Pridvorica), otpočele su pripreme za forsiranje Ibra. Još istog dana, oko 11 časova, održan je sastanak štabova divizija i brigada, na kome je doneta odluka da se izvrši forsiranje Ibra, a zatim preko pl. Kopaonik, u duhu ideje Vrhovnog štaba, nastavi prodor u Toplicu i Jablanicu. S obzirom na Ibarsku klisuru i na postojeće mostove preko Ibra kod s. Polumira, s. Pustog Polja, Ušća, s. Biljanovca i s. Baljevca, štab Udarne grupe je kao najpogodnije mesto za prelaz preko reke orijentirno izabrao

²² Depeša četničke Vrhovne komande br. 4359 od 31. III 1944. i br. 34 od 4. IV 1944. god., Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 25/606 i br. 20A 662.

²³ Pripreme četničkih jedinica i njihovo učešće u borbama protiv 2. i 5. divizije, zajedno sa okupatorom Draža Mihailović je krio od saveznika, a naročito od Engleza. O tome se u njegovoj depeši koju je 31. marta u 15,30 časova uputio Predragu Rakoviću, komandantu 2. ravnogorskog korpusa, kaže:

„Što se tiče brigadira Amstronga, gledaj na svaki način da izbegneš sa njim dodir. Neka ga primi neki od tvojih zastupnika u Ljubiću, stim da mu ne govore gde se ti momentalno nalaziš, a naročito da se ništa ne odaje u vezi sa našim pripremama protiv crvenih. On je sigurno došao da vidi šta ćemo mi preduzeti protiv crvenih i nije isključeno da može javiti na nadležno mesto.

Neka kaže tvoj zastupnik da si otišao na stranu ali ne na desnu obalu Morave, već negde drugo, jer će mu se tako izbiti zaključak da si možda angažovan u akciji protiv crvenih", (Arhiv VII, mikrofilm, Bileća, br. 3/85–86).

odsek od s. Pustog Polja do s. Bele Stene, s tim da 2. proleterska divizija pređe Ibar kod Ušća, na odseku s. Pusto Polje—s. Bare, a 5. krajiška divizija južno od Ušća, na odseku s. Bare—s. Bela Stena.

Kako se još nije raspolagalo svim potrebnim podacima o jačini neprijatelja na izabranom odseku prelaza i njegovom rasporedu,²⁴ niti o tome kako su i kakvim sredstvima osigurani mostovi na Ibru i železnička pruga, kao i da li ima još kakvih raspoloživih sredstava koja bi se mogla koristiti za prelaz preko reke, na tom sastanku nisu date određenije sugestije kako da se izvrši raspored jedinica za forsiranje. To je ostavljeno u nadležnost štabovima divizija, a i za sastanak zakazan za 30. mart uveče u s. Rudnom. Računajući da se vreme neće izmeniti (ranije je u rejonu prikupljanja naših jedinica padao sneg), odlučeno je da se pokret jedinica prema Ibru, radi zauzimanja polaznih rejonu, izvrši 30. marta, kako bi se do početka forsiranja jedinice malo odmorile i kako bi se mogli prikupiti detaljniji podaci o neprijatelju. Forsiranje Ibra trebalo je da počne noću 30/31. marta.²⁵

Dvadeset devetog marta ujutru štab Udarne grupe je naredio da se jedinice još više približe Ibru i posednu polazne rejone za forsiranje. 2. proleterska divizija dobila je zadatak da 30. marta prebaci jednu brigadu na prosto-

²⁴ Štab Udarne grupe uspeo je samo delimično da utvrdi raspored i jačinu neprijateljskih snaga. Između ostalog, ustanovio je da je dolina Ibra od Kraljeva do Raške grupno posednuta i da na drumu i železničkoj pruži sve mostove i železničke stanice brane neprijateljske posade iz bunkera. Raspolagao je podacima da se u Ušću nalazi stalna bugarska posada i oko 80 pripadnika Srpske državne straže, u Raškoj jedan bugarski bataljon, kod s. Lopatnice oko 200 bugarskih vojnika, u Kraljevu oko 2000 bugarskih vojnika i oko 250 pripadnika Srpskog dobrovoljačkog korpusa, zatim da se oko svih mostova i kod tunela na železničkoj pruži nalaze manje neprijateljske posade, a da se razbijeni četnici Javorskog korpusa prikupljaju i sređuju u rejonu s. Rudnog (Naređenje štaba 5. divizije, str. pov. br. 63 od 29. III 1944, Arhiv VII, k. 781A, dok. 42/1). Tek je 30. marta oko 15 časova, štab grupe saznao da je 26. marta u Ušće stigao jedan puk Srpskog dobrovoljačkog korpusa, da je on raspoređen u samom Ušću, na levoj i desnoj obali Ibra, da se s njim nalazi najviše 100 nemačkih vojnika i 9 blindiranih automobila i da 200 ruskih belogardejaca čuvaju mostove i tunel (Izveštaj štaba 2. divizije od 30. III 1944, u 15 časova, Arhiv VII, k. 782, dok. 9/4).

²⁵ Dnevnik Milutina Morače, (Arhiv VII, k. 2015, dok. 2/1).

riju s. Korijeni—s. Dražinići—s. Pajevica; jedna brigada da izvrši napad na ostatke četničkog Javorskog korpusa u s. Rudnom i spreči njihovo eventualno povlačenje prema Ušću i dolini r. Ibra (za ovaj zadatak određena je i 10. krajiška brigada 5. divizije, koja je imala da sadejstvuje pravcem s. Bunići—s. Rudno), a 4. proleterska brigada da se i dalje zadrži na osiguranju pravca s. Dobri Do—s. Budoželja, s tim što će se i ona noću 30/31. marta pomeriti na prostoriju s. Milići—s. Borike.³⁰

Posebnim naređenjem štaba Udarne grupe regulisan je rad jedinica 5. divizije: 1. krajiška brigada je dobila zadatak da 30. marta u 6 časova izvrši pokret iz s. Despotovice i smesti dva bataljona na prostoriju s. Gladnice—s. Zackulje, a glavninu u s. Rudno; 4. krajiška da se prebaci na prostoriju s. Buče—s. Jokovići—s. Kruševica; a 10. krajiška da se prebaci na prostoriju s. Grabovik—s. Riljin Do—B. Gornji Gradac.²⁷

Do tog dana marševanje jedinica Udarne grupe preko Zlatibora, Mučnja i Javora praćeno je jakim snežnim nevajicama, koje su usporavale kretanje, a neprijateljskoj izviđačkoj avijaciji otežavale osmatranje i izviđanje pokreta naših jedinica. Međutim, kad su 2. i 5. divizija stigle u izvorni deo Studenice, vreme se naglo prolepšalo: sneg je prestao da pada, a nebo se razvedrilo; dani su postali sunčani i topliji, usled čega se sneg počeo naglo topiti. Povoljnije vremena išlo je više naruku neprijatelju. On je to iskoristio za izviđanje iz vazduha, tako da je od 29. marta njegova avijacija postala znatno aktivnija. Zbog toga, i zbog topljenja snega, što je znatno otežavalo i usporavalo pokrete naših jedinica, kao i da bi se ikoliko-toliko iznenadio neprijatelj u dolini Ibra, štab grupe je istog dana oko podne novim naređenjem izmenio čas početka marša: naređeno je da 2. proleterska i 1. i 10. krajiška brigada krenu 29. marta u 24 časa, 4. proleterska 1 4. krajiška 30. marta u 1 čas, a 3. srpska 30. marta u 2 časa. Pored toga, 4. proleterskoj brigadi 2. divizije određena je nova prostorija za razmeštaj, na desnoj strani

²⁶ Naređenje štaba 5. divizije, str. pov. br. 63 od 29. III 1944, (Arhiv VII, 781A, dok. 41/1).

²⁷ Naređenje štaba 5. divizije, str. pov. br. 63. od 29. III 1944. (Arhiv VII, k. 781A, dok. 42/1).

Studenice, u rejonu s. Brezova—s. Dolac—s. Božici, ali sa istim zadatkom.²⁸

U naređenju je naglašeno da će na novoj prostoriji sve jedinice 2. i 5. divizije dobiti detaljna uputstva za dalji rad.

Na osnovu prvog naređenja štaba Udarne grupe, štab 2. proleterske divizije uputio je u 13,30 časova zapovest za marš, u kojoj je konkretizovao zadatke brigadama.²⁹ Prema tom naređenju 2. proleterska brigada je dobila zadatak da izvrši marš pravcem s. Bzovik—s. Zackulje i napadne snage četničkog Javorskog korpusa u s. Rudnom, i da od s. Eraca uputi jedan bataljon preko s. Kamenskog sa zadatkom da izbije u s. Zackulje, kako bi sprečio povlačenje četnika od s. Rudno ka Ibru. Zatim da se cela brigada razmesti na prostoriji s. Pajevica—s, Korjeni—s. Zackulje. Po dolasku na ovu prostoriju trebalo je da se obezbedi od Ušća i zatvori put Ušće—s. Rudno i sve ostale pravce koji od Ibra izvode na tu prostoriju. A 30. marta u 7 časova trebalo je da uputi dva bataljona na prostoriju s. Kralji—s. Kosurići, sa zadatkom da zatvore pravac od Ušća prema s. Rudnom i uhvate vezu sa 4. proleterskom brigadom. Prema istom naređenju, 3. srpska brigada je imala da 30. marta u 6 časova izvrši marš pravcem s. Pejovići—s. Bzovik, razmesti se u s. Bzoviku, osigura prema s. Čečini i obzbedi vezu sa 2. proleterskom brigadom; 4. proleterska brigada — da se istog dana prebaci na prostoriju s. Milici—s. Borika, osigura se prema s. Pridvorici i s. Vrmlbajama i zatvori dolinu Studenice, a 31. marta u 7 časova da produži marš i do podne da se razmesti na prostoriji manastir Studenica--s. Dolac—s. Kamenjani—s. Borovci i zatvori pravac Ušće —manastir Studenica.

Da bi se što uspešnije organizovao marš jedinica i osigurale marševske kolone od iznenadnih napada neprija-

²⁸ Naređenje štaba 5. divizije, str. pov. br. 64 od 29. III 1944, (Arhiv VII, k. 781A, dok. 43/1).

²⁹ Naređenje štaba 2. proleterske divizije, op. br. 64, od 29. III 1944, (Arhiv VII, k. 732, dok. 30/1). Ovo je naređenje izdato pre nego što je došlo drugo naređenje štaba 5. divizije, ali su prema kasnijem naređenju zadaci brigada 2. divizije ostali isti, s tim što su pretrpeli manje izmene u vezi sa drugim naređenjem štaba 5. divizije.

teljske avijacije, u naredenju je, pored ostalog, skrenuta pažnja štabovima brigada da pokreti budu što prikriiveniji, a za slučaj bombardovanja da se neprijateljski avioni gađaju iz automatskih oruđa. Da bi se to isto postiglo i na razmeštajnim prostorijama i da bi se približavanje Ibru zadržalo što duže u tajnosti, naredeno je da sve jedinice, čim stignu na određene prostorije, blokiraju sela, kako bi sprečile odlazak seljaka prema Ibru, jer je postojala mogućnost da oni obaveste neprijatelja o dolasku naših jedinica u njihova sela. Isto tako je naredeno da se po selima prikupe klanfe, daske, grede, ekseri, konopci i drugi potreban materijal za izradu čamaca i skela, koji bi se koristio ako ne uspe prelaz preko mostova.³⁰

Tog dana je u s. Perišićima održan sastanak šefova brigadnih obaveštajnih centara iz 5. divizije. U 23 časa oni su, podeljeni u dve grupe, sa izviđačima krenuli u izviđanje neprijatelja u dolini Ibra. Pomoćnik šefa obaveštajnog centra 5. divizije i obaveštajni oficir 1. krajiške brigade krenuli su prema Ušću, a obaveštajni oficiri 4. i 10. krajiške brigade u rejon Raške.

Istovremeno kada je organizovano približavanje Ibru i dok su izdavana gornja naredenja, neprijatelj je iz više pravaca otpočeo aktivna dejstva, a njegova avijacija je stalno nadletala i izviđala prilaze Ibru da bi ustanovila pokrete i grupisanje 2. i 5. divizije, a time i njihove planove i namere. Po naredenju nemačkog generala Felbera, kombinovani bugarski 61. pešadijski puk krenuo je iz Ivanjice pravcem: Ivanjica—s. Budoželja—manastir Studenica—Ušće, sa zadatkom da iz pozadine izvrši što jači pritisak na naše snage i na taj način onemogućiti forsiranje Ibra. Od s. Budoželja trebalo je da puk nastavi marš u dve napadne kolone: severna, pod komandom potpukovnika Todorova (sastava: 2. bataljon 69. pešadijskog puka, 1. bataljon 70. pešadijskog puka, 11. vod 1. brdske baterije i jedan pionirski vod — ukupno oko 1600 vojnika) pravcem s. Livada—s. Mlanča—manastir Studenica—Ušće; i južna, pod komandom potpukovnika Stamboldžijeva (sastava: štab 61. pešadijskog puka, 3. bataljon 122. pešadijskog puka, 10. vod 1. brdske baterije i jedan pionirski

³⁰ Naredenje štaba 2. proleterske divizije, op. br. 64 od 29. III 1944, (Arhiv VII, k. 732, dok. 30/1).

vod – ukupno oko 1000 vojnika), pravcem Ravna soja (k. 1106)–Klekovica (k.1365)–s. Gvozdenci–s. Čečina –s. Rudno–S. Šumnik. Dvadeset devetog marta oko 10 časova kombinovani bugarski 61. pešadijski puk stigao je u s. Budoželju, ne došavši u borbeni dodir s našim snagama. Tu je komandant puka, usled dubokog snega koji je ometao pokret, izmenio plan kretanja i odlučio da sve jedinice nastave marš u jednoj napadnoj koloni, pravcem s. Budoželja–Božac (trig. 1282)–V. livada–s. Kojinovići –s. Aleksići, kojim pravcem su dan ranije prošle i neke jedinice 2. proleterske divizije. Oko 22 časa puk je stigao u s. Kojinoviće i tu zanoćio, isturivši jake osiguravajuće delove prema dolini r. Studenice.³¹

Istovremeno iz doline Ibra neprijatelj je vršio izviđanje u pravcu naših snaga. Jedna grupa od oko 100 vojnika Srpske državne straže i Srpskog dobrovoljačkog korpusa dolazila je s. G. Gradine da bi prikupila podatke o 2. i 5. diviziji. Prvi bataljon 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa izašao je na položaj severno od r. Studenice, kod Ušća (u rejonu s. Borovci), 2. bataljon 2. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa zaposeo je položaj na liniji Metalica (k. 827)–Veli vrh (trig. 870)–Lukovik (k. 865)–crkva u s. Pobrđu, dok je jedan bataljon Srpskog dobrovoljačkog korpusa zauzeo položaj kod s. Brvenice. Nemci su iz Raške izvukli topove i postavili ih na vatrene položaje u rejonu s. Beoca.³²

Tako je u glavnim crtama izgledala situacija pre pokreta 2. i 5. divizije iz rejona prikupljanja prema Ibru.³³

³¹ Opis operacije „Ibar“.

³² Naređenje borbene podgrupe „Ušće“ od 29. III 1944; Naređenje štaba 5. divizije, br. si. od 30. III 1944, (Arhiv VII, k. 27, dok. 23/9; k. 781A, dok. 44/1).

³³ Tridesetog marta Vojnopravni komandant Jugoistoka poslao je izveštaj grupi armija „F“ u kome se, o situaciji kod Udarne grupe divizija pored ostalog, kaže: „Vazдушnim izviđanjem osmotrena je danas pre podne neprijateljska kolona dužine 3–4 km sa oko 300 tovarnih konja i 200 ljudi, sa čelom 5 km istočno od Ječmišta (14 km sverozapadno od Ušća) na maršu prema istoku. Na avion je opaljeno nekoliko puščanih metaka. Manja kolona tovarnih konja osmotrena je juče naveče kod Gradine (18 km zapadno od Ušća) i 10 km severno od Duge Poljane. Glavniina neprijatelja verovatno je severozapadno od Golije planine. Četnici su se povukli u pravcu juga. Severna bugarska goneća kolona dostigla je vis Selište (15 km zapadno – severozapadno od Ušća).

Dolazak 2. i 5. divizije u rejon forsiranja

Noću 29/30. marta otpočeli su pokreti naših jedinica prema napred iznetom planu. 10. krajiška brigada je još u 22 časa krenula sa prostorije s. Pločnik—s. Koritnik, pravcem s. Glibovi—Biničko polje—s. Bunići, i ujutru, 30. marta razmestila se na prostoriji s. Grabovik—s. Riljin Do—s. Gradac, ne došavši u dodir s neprijateljskim snagama. Čim je stigla na označenu prostoriju, brigada je isturila borbena osiguranja na Oštri vrh (k. 791) i Krajnje brdo (k. 857) radi zatvaranja pravaca koji iz doline Ibra, od s. Šumnika i Raške, izvode na njenu prostoriju. 2. proleterska brigada krenula je u 24 časa sa prostorije s. Gizdovići—s. Asanovo Selo—s. Radovići, pravcem s. Radovići—s. Bzovik—s. Rudno—s. Zackulje, i oko 8 časova, 30. marta, razmestila se na prostoriji s. Zackulje (1. bataljon)—s. Pajevica (štab brigade)—s. Dražinići (bolnica, intendantura i Prateća četa)—s. Kralji (3. bataljon)—s. Kosurići (4. bataljon). Kako u rejonu s. Rudnog nije naišla na snage četničkog Javorskog korpusa, koje su se blagovremeno povukle, brigada je izvršila pokret bez dodira s neprijateljem. Isturila je borbena osiguranja na Gladničko brdo (k. 999), k. 857 i Glavicu (k. 732), zatvarajući pravac od Ušća i s. Biljanovca. 1. krajiška krenula je u 24 časa iz rejona s. Usilja, pravcem s. Gradina — doline potoka Sklapijevac—s. Marinkovići—s. G. i D. Gladnica, i ovde se razmestila 30. marta oko 11 časova. Pokret je bio naročito težak, jer je do s. Bzovika morala da savlada sneg dubok na pojedinim mestima čak do 4 metra. Zbog toga je na putu ostavljeno oko 20 konja koji su popadali od iznemoglosti. 4. krajiška otpočela je marš 30. marta u 1 čas sa prostorije s. Bela Stena, pravcem s. Arbulići—s. Gizdovići—s. Bzovik—s. Rudno—s. Buče, i oko 10 časova se razmestila u rejonu s. Kruševica—s. Jokovići, isturivši borbena osiguranja prema s. Pobrđu i dolini Ibra. 4. proleterska sa prostorije s. Pridvorica—s. Vrm-baje izvršila je marš pravcem s. Despotovica—s. Borkovo—s. Leskovic—s. Izbice i 30. marta pre podne razmestila

Dalja pojačanja biće privučena a nove mere odmah javljene. Četnička grupa iz čačka na putu je. U pravcu Ušća više četnika osigurava put „Aleksandrovac — Ušće“, (Arhiv VII, k. 2A, dok. 28/16—a).

se na prostoriji s. Brezova—s. Dolac, sa isturenim jačim borbenim osiguranjem prema Ušću, na komunikaciji Ušće—manastir Studenica, i prema s. Pridvorici i s. Vrmbajama, radi obezbeđenja čitave Udarne grupe od Ivanjice. 3. srpska brigada počela je marš 30. marta u 2 časa iz rejona s. Vionice pravcem s. Perišići—s. Rudine—s. Bzovik, i oko 7 časova razmestila se na prostoriji s. Erci—s. Marinkovići—s. Božovići. Stab grupe je 30. marta oko 7 časova stigao u s. Rudno, gde se smestio.³⁴

Dva časa po dolasku u s. Rudno, štab grupe je primio prve podatke o neprijatelju u dolini Ibra od obaveštajaca 5. divizije: da su železničku prugu posela za odbranu samo dva bataljona Srpskog dobrovoljačkog korpusa i ruska belogardejska straža;³⁵ prilaze mostovima brani neprijateljska posada iz dva velika betonska bunkera i da se železnički mostovi nalaze neposredno na izlazima iz tunela. U toku dana štab grupe dobio je izveštaj od štaba 2. divizije da gazova na Ibru nema; u s. Čelepina (2 km istočno od Ušća), na izlazu iz tunela, postoji jedan čamac koji upotrebljavaju inženjeri i radnici iz obližnjeg kamenoloma; da u s. Lozinu (oko 4 km jugoistočno od Ušća) ima takođe jedan čamac; u s. Šumniku (8 km severno od Raške) postoji jedna velika skela na žici, koja može da posluži za prebacivanje ljudstva; i da kod železničke stanice Dobre Strane, nizvodno od Ušća, ima jedan žičani most na Ibru koji je osposobljen samo za prelaz pešaka. Imajući u vidu takve podatke i osnovni zadatak, štab 2. divizije je sugerirao da se na Ušću izvrši jači demonstrativni napad i neprijatelj protera preko reke, a da se

³⁴ Dnevnik M. Morače; Život i rad 2. divizije u 1944. god., Operacijski dnevnici 2. proleterske 1, 4. i 10. krajiške brigade; Operacijski dnevnik štaba 5. divizije.

³⁵ Do tada štab grupe nije imao dovoljno podataka o stanju kod neprijatelja u dolini Ibra. On je imao podatke da je jedan puk Srpskog dobrovoljačkog korpusa i jedan puk Ruskog zaštitnog korpusa došao u Ušće i da je 29. marta jedan bataljon Srpskog dobrovoljačkog korpusa izašao na položaj kod s. Borovaca, a drugi bataljon na položaj kod s. Brvenice. Za belogardejski puk se smatralo da se nalazi u Ušću. Pored toga, pretpostavljalo se da je neprijatelj ojačao posade duž železničke pruge, kod mostova na Ibru i na železničkim stanicama. Imao je i podatke da su nemački vojnici izvukli artiljeriju iz Raške i postavili je na vatreni položaj kod s. Beoca. O prisustvu četničkih snaga na desnoj obali Ibra nije mu bilo ništa poznato.

glavne snage orijentišu u rejon is. Biljanovca, gde je postojala mogućnost da se za prelaz iskoriste postojeći čamci i skela.³⁶

Tridesetog marta u 14 časova štab Udarne grupe izdao je naređenje za forsiranje Ibra:

— 2. proleterskoj diviziji: da izvrši jači demonstrativni napad na Ušće; jednu brigadu da prebaci preko Ibra na ranije određenom odseku za forsiranje; jednom brigadom da sadejstvuje jedinicama 5. divizije koje će vršiti prelaz kod s. Biljanovca; i da, po izvršenom zadatku, posedne prostoriju severno od r. Jošanice, orijentišući se ka Jošaničkoj Banji i s. Barama;

— 5. krajiškoj diviziji: glavnim snagama da izvrši forsiranje Ibra kod s. Biljanovca (oko 8 km jugoistočno od Ušća), a ostalim snagama zauzme i poruši rudnik u s. Jarandolu, prebaci jače zasede preko Ibra i obezbedi pravac od Raške; posle izvršenog zadatka da se zadrži n[^]. desnoj obali Ibra, oko drumu, isturajući jača osiguranja prema Aleksandrovcu i na liniju s. Piskanja—s. Kurići.

Zbog aktivnosti neprijateljske avijacije pokret jedinica trebalo je da počne 30. marta po padu mraka, a napad iste večeri u 22 časa.³⁷

Za izvršenje forsiranja, brigade 5. divizije dobile su sledeće zadatke:

— 4. krajiška: da jednim bataljonom napadne s jugozapadne strane rudnik uglja u s. Jarandolu (oko 8 km južno od Ušća); jedan bataljon s teškim oruđima i mineralnim odeljenjem da prebaci na desnu obalu Ibra, u visini s. Korlaće (oko 8 km severno od Raške), poruši železničku prugu i postavi osiguranja koja će se na tom položaju zadržati dok se ne završi prebacivanje ostalih snaga preko Ibra; jedan bataljon da sadejstvuje jedinicama 10. krajiške u napadu na neprijateljske snage na liniji s. Brvenica—Gradina (oko 7 km severno od Raške), a po savlađivanju neprijateljskog otpora na toj liniji da se obezbedi, kao i 10. brigada, pravac Raška—Ušće; jedan bataljon da zadrži uz bolnicu.

³⁶ Dnevnik M. Morače; Izveštaj štaba 2 divizije od 30. III 1944. (Arhiv VII, k. 782, dok. 9/4).

³⁷ Naređenje štaba 5 divizije, br. si. od 30. III 1944, u 14 časova, (Arhiv VII, k. 782, dok. 44/1).

– 1. krajiška: da uputi dva bataljona u napad na neprijateljsku posadu koja je branila most na drumu kod s. Biljanovca; deo snaga ovih bataljona da prebaci preko reke radi lakšeg zauzimanja bunkera na železničkom mostu i železničke stanice, da poruše prugu i napadnu neprijatelja u s. Biljanovcu; jedan bataljon da zadrži na osiguranju prema s. Rudnom; jedan bataljon koji bi ujedno služio i kao brigadna rezerva da se glavninom uputi u napad na rudnik Jarandoi, gde će sadejstvovati napadu 4. brigade.

– 10. krajiška: da savlada otpor neprijatelja na liniji s. Brvenice—s. Bela Stena i da ga protera s leve obale r. Brvenica u pravcu Raške; zatim glavninu snaga da postavi, kao osiguranje, na drumu prema Raškoj, kod Gradine, a ostale snage na levoj obali Brvenice, sa zadatkom da spreče eventualno dejstvo neprijatelja od Raške.³⁸

Stab 2. proleterske divizije, koji se nalazio u s. Sladini (oko 5 km jugoistočno od Ušća), očekujući odgovor štaba grupe kasno je izdao zapovest za napad potčinjenih jedinica. Zapovest je upućena tek u 19,30 časova. Zbog udaljenosti pojedinih brigada, kao i zbog dubokog snega, kuriri su stizali do brigada u vreme kada su ove trebalo da budu ina svojim polaznim položajima. Tako je 4. proleterska primila zapovest u toku noći. Po toj zapovesti dva njena bataljona trebalo je da očiste od neprijatelja Ušće i rudnik uglja u njegovoj blizini; jedan bataljon da pokuša prelaz preko mosta u s. Čelepima; jedan bataljon da obezbedi pravac Ivanjica—Ušće, dolinom Studenice, od dejstva ojačanog bugarskog 61. pešadijskog puka čije su se snage već bile pojavile u Aleksićima, zaseoku s. Vrm-baje i da zaštiti pozadinske delove brigade; jedan bataljon da se zadrži u brigadnoj rezervi i, prema potrebi, upotrebi u toku samog napada, a naročito ako se ukaže mogućnost prelaza preko mosta u samom Ušću. U slučaju da uspe prebacivanje kod Ušća, odnosno kod s. Čelepa, brigada je trebalo da orijentiše jedan bataljon na kose na desnoj obali Ibra, na prostoriji Glavica—Jabučevije (severno od Ušća), sa zadatkom da poruši železničku prugu i žatvori pravac od Kraljeva dolinom Ibra. U slu-

³⁸ Isto

čaju da napad ne uspe, sa dva bataljona da zatvori pravac od Ušća (na levoj obali Ibra) držeći položaje na liniji s. Trnjaci—Kukavica (k. 626), a ostale snage da orijentiše na odsek prebacivanja 2. proleterske brigade.

Stab 2. proleterske brigade dobio je divizijsku zapovest 30. marta u 19,40, a svoju zapovest uputio je bataljonima u 20,20 časova. Prema divizijskoj zapovesti trebalo je da brigada odmah izvrši pokret iz zaseoka Matovića i Tadenja, zauzme železnički most u s. Loznu i da se preko njega prebaci na desnu obalu Ibra; zatim po prelasku reke da orijentiše glavninu u pravcu Jošaničke Banje; tj. u reju-n s. Plane (zaselak Kovači), poruši komunikaciju Ušće—Jošanička Banja i spreči eventualni prodor neprijatelja iz Jošaničke Banje ka Ušću; a jedan bataljon da orijentiše na kosu Kitu u slučaju da ne uspe prelaz 4. proleterske brigade, da zatvori pravac na desnoj obali Ibra. Jedan bataljon trebalo je da ostane u rezervi.

3. srpska brigada imala je zadatak da se prebaci u s. Tadenje (zaseoci Matovići—Goljovići—Progorelica) i odatle po potrebi sadejstvuje 5. krajiškoj diviziji na sektoru s. Žižovici—s. Lučica—s. Biljanovac i 2. proleterskoj brigadi kod s. Lozna. Ako, pak, uspe forsiranje Ibra, ona će se na sektoru 2. proleterske brigade prebaciti preko reke i produžiti pokret do s. Pokrvenika (oko 6 km jugoistočno od Ušća) i posesti položaje na levoj obali rečice Planske, zatvarajući pravac desnom obalom Ibra.³⁹

Istog dana oko 8 časova ojačani bugarski 61. pešadijski puk produžio je pokret iz s. Dobrog Dola (zaselak Kojinovići) prema Ibru. Puk je preko s. Vrmbaje (zaselak Aleksići) maršovao u jednoj koloni do s. Gradine, odakle je severna kolona (2. bataljon 69. pešadijskog puka, 1. bataljon 70. pešadijskog puka, 11. vod 1. tovarne baterije i jedan pionirski vod) nastavila pravcem s. Mlanča—manastir Studenica—Ušće, a južna kolona (štab 61. pešadijskog puka, 3. bataljon 122. pešadijskog puka, 10. vod 1. tovarne baterije i jedan pionirski vod) uz r. Studenicu, a zatim preko s. Pridvorice i s. Čečine prema s. Rudnu. Predveče je severna kolona, bez dodira s na-

³⁹ Zapovest štaba 2. proleterske divizije, op. br. 39 od 30. III 1944. (Arhiv VII, k. 732, dok. 3271).

šim snagama, stigla u s. Miliće (zaselak Šiće), dok je južna kolona stigla u s. Čečinu (zaselak Marinkovići).⁴⁰

Pojava ojačanog bugarskog 61. pešadijskog puka neposredno za leđima jedinica 2. i 5. divizije dovela je u ozbiljnu krizu forsiranje Ibra, jer su se već sutradan, kako ćemo videti, naše jedinice morale orijentisati prema ovim neprijateljskim snagama i povlačiti se iz doline Ibra.

Borbe na Ibru

Sve jedinice 2. proleterske i 5. krajiške divizije izvršile su u očekujućim rejonima poslednje pripreme za forsiranje Ibra: očišćeno je i pregledano oružje, izvršena je raspodela municije, a bombašima i poslugama na protivtenkovskim oruđima data su uputstva za borbu pri osvajanju bunkera i utvrđenih zgrada.

Brigade 5. kajiške divizije, koje su blagovremeno primile zapovest, na vreme su pristupile izvršenju zadataka. 4. krajiška je iz rejona s. Kruševice otpočela pokret prema Ibru 30. marta u 17,30 časova. Njen 1. bataljon, koji je bio u prethodnici, još u pokretu oko 20 časova, sukobio se s Trnavskim i Zičkim odredom Srpske državne straže i Kraljevačkom okružnom četom na položaju Gnjivac (trig. 950)–k. 833–k. 733 (zapadno od s. Zareva i s. Paklenja), i bio primoran da se pod nepovoljnim uslovima (iz pokreta i nametnuti položaj) razvije za borbu. Tako su jedinice ove brigade počele borbu dva časa pre određenog vremena. Iznenađeni neprijatelj je bio razbijen već u prvom naletu (osim na Gnjivcu) i primoran da se polači prema Ibru. Posle toga, 1. bataljon je (bez jedne čete koja je ostavljena da zauzme Gnjivac, a zatim da napadne neprijatelja koji je držao položaje iznad rudnika u s. Jarandolu) upućen prema neprijateljskim položajima na liniji Lukovik–Velji vrh, zapadno od s. Jarandola, a 2. bataljon da izvrši prelaz preko Ibra kod s. Pobrđa (zaselak Baljevac). Stigavši u neposrednu blizinu neprijateljskih položaja, 1. bataljon je čitav jedan čas čekao svoju četvu koja je posle zauzimanja Gnjivca trebalo da napada

⁴⁰ Opis operacije „Ibar“.

s juga od s. Paklenja, na položaje iznad rudnika. Kako se četa nije pojavljivala, bataljon je prešao u napad na Lukovik i Velji vrh. U oštroj borbi zauzeo je Lukovik i greben iznad zaseoka Građevine, dok se neprijatelj, pružajući snažan otpor, zadržao na Veljem vrhu. Pošto su zauzeti navedeni objekti, zapaljena je slama i time dat signal da se naše jedinice nalaze na tim položajima. Međutim, smatrajući da se neprijatelj na grebenu iznad Građevine i dalje brani, zaostala četa 1. bataljona koja je očistila kote iznad s. Paklenja – izvršila je juriš, te je od njene vatre poginuo narodni heroj Svetko Kačar Kačo, politički komesar 4. krajiške brigade, a ranjen njen intendant, koji su se zajedno s načelnikom štaba brigade tu zatekli.

2. bataljon, koji je neometano izbio do Ibra, prebacio je preko reke kod zaseoka Baljevac, jednu desetinu sa automatskim oruđima. Međutim, neprijatelj je, zaposevši desnu obalu, brzo intervenisao i protivnapadom prinudio ovu desetinu da se vrati gazeći reku. Posle ovog pokušaja ništa se više nije učinilo da se pređe Ibar (a ovde su bile najpovoljnije mogućnosti za to). Oko 3 časa 31. marta 4. krajiška brigada se bez odobrenja štaba 5. divizije povukla u s. Kruševicu, s tim što je ostavila jedan bataljon na položajima prema neprijatelju.⁴¹

1. krajiška krenula je iz s. Rudnog 30. marta u 18 časova. Do s. Tadenja ona je maršovala starim drumom, u jednoj koloni, a odatle su se izdvojili 2. i 3. bataljon s načelnikom štaba brigade, sa namerom da pređu Ibar kod s. Biljanovca, zauzmu železničku stanicu u istom selu i obrazuju mostobran za prelaz ostalih jedinica brigade. Dve čete 4. bataljona ostale su da štite bolnicu i obezbeđuju pravac prema s. Rudnom, a treća da štiti štab 5. divizije. Jedna četa 1. bataljona štitila je komoru, druga je bila u rezervi, a treća je određena da sadejstvuje u napadu na neprijateljsku posadu u s. Jarandolu. Na pravcu napada 1. krajiške neprijatelj se utvrdio na svakoj koti sa po 15–20 vojnika, na 5 km zapadno od Ibra, tako da su jedinice brigade, da bi izbile na reku, morale zauzeti

⁴¹ Izveštaj štaba 4. krajiške brigade, str. pov. br. 50, od 3. IV 1944. (Arhiv VII, k. 782, dok. 16/4); Operacijski dnevnik 4. krajiške brigade.

ove kote. Oko 23 časa 2. i 3. bataljon su razbili neprijatelja na raskrsnici puteva u s. Tadenju, a zatim su, pre nego što su prišli mostu u s. Biljanovcu, očistili veći broj neprijateljskih utvrđenih tačaka koje su branile prilaz mostu, zauzeli s. Lučice i izbili na Ibar. Pred svanuće oba bataljona dospela su do mosta i izvršila napad. Međutim, on nije uspeo, jer je neprijatelj prikupio ostatak svojih snaga s toga odseka, postavio sva automatska oruđa, kojima je raspolagao, na desnu obalu Ibra i uz pomoć tenkova i stalnih posada u bunkerima kraj mosta i na železničkoj stanici uporno se branio. Zbog svitanja napad je prekinut i oko 5 časova 31. marta brigada se povukla u svoj polazni rejon, prema s. Rudnu. Četa 1. bataljona koja je sadejstvovala napadu na s. Jarandol vodila je borbu sve do 10 časova bez naročitih uspeha, a zatim se i ona povukla u sastav brigade.⁴²

10. krajiška krenula je na zadatak tek u 24 časa. Na njenom pravcu napada neprijatelj je takođe pružao jak otpor, naročito kod s. Bele Stene i na kosama više drumu Ušće—Raška, s kojih je vršio i snažne protivnapade, ali je uvek bio odbijen. U samu zoru brigada je naterala neprijatelja na povlačenje sa Debelog brda i k. 694, preko r. Brvenice. Oko 6 časova 31. marta, na Crnom vrhu (k. 739) i Veljem vrhu (trig. 730), južno od s. Brvenice, postavila je zasede prema Raškoj. Međutim, već oko 6,30 časova, bez odobrenja štaba divizije, napustila je zauzete položaje, povukla zasede i krenula na prostoriju s. G. Gradac—s. Grabovik—s. Binići—s. Riljin Do.⁴³

Za to vreme situacija kod 2. proleterske divizije bila je sledeća:

u noći 30/31. marta štab 2. divizije uputio je štabu Udarne grupe izveštaj da je kasno primio zapovest i da je zbog toga svojim jedinicama dockan dostavio naređenje za napad. Divizija stoga nije mogla na vreme da pristupi izvršenju zadatka. U istom izveštaju obavestio je

⁴² Izveštaj štaba 1. krajiške brigade, str. pov. br. 6 od 7. IV 1944. (Arhiv VII, k. 787A, dok. 7/5); Operacijski dnevnik 1. krajiške brigade.

⁴³ Izveštaj 10. krajiške brigade br. 62 od 30. III 1944. (Arhiv VII, k. 789A, dok. 1/4); Izveštaj 10. krajiške brigade br. 64 od 31. III 1944. (Arhiv VII, k. 789A, dok. 12/4); Operacijski dnevnik 10. krajiške brigade.

štab grupe, da se od Ivanjice, preko s. Budoželja, kreću jače bugarske snage (ojačani bugarski 61. pešadijski puk) i da ugrožavaju s leđa jedinice 2. proleterske divizije.

Od jedinica 2. proleterske divizije napad je prva počela 4. proleterska brigada. Ona je 30. marta u 17 časova, prešla na desnu obalu reke Studenice kod s. Oboraka i produžila marš za s. Kamenjane, gde je dobila zadatak za napad. Njen 4. bataljon (ojačan jednim protivtenkovskim topom) uputio se iz s. Kamenjana, preko zaselka Stevanovića i Krdžića, da napadne neprijatelja na k. 471, a 3. bataljon (ojačan jednim minobacačem i jednom protivtenkovskom puškom) preko s. Trnjaka da zauzme Kukavicu. Potom su oba bataljona imala da ovladaju Ušćem i zauzmu most na Ibru. 2. bataljon (ojačan jednim minobacačem i jednom protivtenkovskom puškom) upućen je preko s. Trnjaka i s. Eraca da zauzme most kod s. Celepa, prebaci se preko njega na kosu Jabučevlje i zatvori pravac prema Kraljevu. 5. bataljon zadržan je u s. Dolcu (oko 5 km zapadno od Ušća), sa zadatkom da izviđa i obezbeđuje dolinu r. Studenice od Ivanjice, dok je 1. bataljon ostao u brigadnoj rezervi, s tim da bude pripravan za prelaz preko mosta u Ušću, ako se ovaj zauzme.

1. bataljon 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa očekivao je napad i nalazio se u punoj borbenoj gotovosti. Upućivanjem izviđačkih i obaveštajnih organa neprijatelj je prikupio podatke o kretanju 4. proleterske brigade. Već u 21 čas on je sa Kukavice ispalio prve mine iz minobacača prema našim snagama. Čim je na pravcu napada 5. divizije počela borba, neprijatelj je na mostobran kod Ušća uputio pojačanja sa desne obale Ibra. Na k. 345 upućen je 3. vod 3. čete 1. bataljona 4. puka SDK, na k. 471, na kojoj se već nalazio deo snaga Prateće čete istog bataljona (dva minobacača i dva teška mitraljeza) upućena je 4. četa, a na Kukavicu 1. četa.

Sa 1. bataljonom 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa prvo su se sukobili 3. i 4. bataljon 4. proleterske brigade. Borba je otpočela 31. marta oko 2 časa. Energично napadajući, 3. bataljon je u prvom naletu proterao neprijatelja (3. vod 3. čete) sa k. 345, koji se povukao u Ušće, gde je stavljen pod komandu zastupnika obaveštajnog oficira 4. puka, pojačan ljudstvom oko štaba 4. puka SDK i zajedno sa delovima 3. bataljona 3. puka

belcgardejskog Ruskog zaštitnog korpusa poseo bunkere kraj mosta u Ušću, na levoj i desnoj obali Ibra. Istovremeno upućena je 3. četa 1. bataljona (bez 3. voda) da protivnapadom povрати izgubljeni položaj na k. 345 i spreči prodor 4. proleterske brigade dolinom Studenice prema Ušću. Međutim, napad ove čete je odbijen. Oko 2,35 časova delovi 3. bataljona 4. proleterske brigade proturali su neprijatelja iz s. Kukavice, a zatim produžili prema Ušću, ali nisu uspeli da zauzmu most i prebace se na suprotnu obalu, jer je u međuvremenu počelo svitanje. Da je napad ranije otpočeo, ili da se malo brže radilo, sigurno je da bi pod zaštitom mraka jedinice ovog bataljona zauzele most i stvorile mostobran.

Na pravcu napada 4. bataljona 4. proleterske vodile su se takođe oštre borbe. Napadajući na k. 471, bataljon je naišao na vrlo čvrstu i dobro organizovanu odbranu, jer je neprijatelj na ovaj položaj uputio kao pojačanje 2. četvu i ostatak Prateće čete 1. bataljona 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa. Triput je u toku noći k. 471 prelazila iz ruke u ruku a pred samu zoru, oko 3,45 časa, počelo je definitivno povlačenje neprijatelja sa ovog položaja, koje se zbog mraka nije moglo primetiti. Povlačenje iz borbe neprijatelj je prikrrio pojačavanom vatrom.

U međuvremenu (oko 3 časa), stigao je pred železničku stanicu u Ušću prvi ešelon 3. bataljona bugarskog 61. pešadijskog puka, koji je 30. marta u 24 časa krenuo iz Kraljeva vozom za Ušće gde je imao da se stavi pod komandu nemačkog pukovnika Šredera. Tu je obavešten da je Ušće napadnuto i zatražena je od njega pomoć. Tako je ovaj bataljon, neposredno po iskrcavanju iz vozaj poseo za odbranu položaje istočno od mosta u Ušću. Prva je izašla na položaj 8. četa ovog bataljona, ojačana jednim vodom teških mitraljeza i vodom minobacača, dok je 9. četa upućena da zaštiti sam most. Ostali delovi bataljona dobili su zadatak da organizuju odbranu unutar Ušća. Na padinama kosa, jugoistočno od 8. i 9. bugarske čete, zauzeli su položaj delovi 1. bataljona 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa koji su se, pod pritiskom jedinica 4. proleterske brigade, u grupama povlačili preko Ibra na njegovu desnu obalu. Oko 5,20 časova u Ušću se iskrcao i drugi ešelon 3. bataljona bugarskog 61. pešadijskog puka (8. vod 1. haubičke baterije).

Do 6 časova, 31. marta, neprijatelj je bio povukao svoje poslednje delove preko mosta u Ušću na desnu obalu Ibra i nastavio izvlačenje u s. Rudnjak (severoistočno od Ušća).

Pošto se približavao dan, počeo se povlačiti i 4. bataljon 4. proleterske brigade na k. 471, jer se smatralo da se ne može održati u dolini kojom je dominirala neprijateljska vatra sa obližnjih visova. Međutim, oko 6,30 časova, pod snažnom zaštitom sopstvene vatre sa k. 471, borci ovog bataljona su se ponovo spustili u dolinu, privukli se do bunkera u Ušću (na levoj obali Ibra) i napali neprijateljske posade u njima. Podržavan mitraljeskom i minobacačkom vatrom sa desne obale Ibra, neprijatelj je napustio bunkere i povukao se preko Ibra. Oko 7,30 časova otpočeo je dvoboj automatskim oruđima preko Ibra. Oko 8,30 časova neprijatelju su stigla nova pojačanja i to od Raške, koja su mu omogućila da svoje snage povuče preko s. Zarče na Čelo (trig. 1052). Naši borci su posmatrali izvlačenje neprijatelja, ali nisu mogli da pređu preko mosta jer ga je neprijatelj obezbeđivao blindiranim vozom i tenkovima. Kako 4. proleterska nije imala teških oruđa, a već je bilo svanulo, nije se ništa moglo učiniti tenkovima i blindiranom vozom, koji su snažnom vatrom štitili prilaze mostu. Sve do 9 časova, 31. marta, 3. i 4. bataljon 4. proleterske brigade držali su pod kontrolom svoje vatre Ušće i most na Ibru, kada su se i oni povukli dolinom Studenice prema s. Kosurićima (4 km zapadno od Ušća). Do tog vremena i neprijatelj se sredio i pod zaštitom sopstvene vatre, tenkova i blindiranog voza ponovo prebacio preko mosta i izašao na svoje stare položaje, koje je u toku noći i u svanuće bio napustio.

. 2. bataljon 4. proleterske brigade, koji je napadao na železničku stanicu u s. Čelepima, uspeo je posle kraće borbe da protera neprijatelja s leve obale Ibra, ali nije mogao zauzeti pešački most i preći preko reke, jer se neprijatelj branio iz bunkera kod s. G. Zarče. Pošto je i ovaj bataljon sa zakašnjenjem počeo napad, ni on nije imao dovoljno vremena da u toku noći izvrši zadatak, pa se u svanuće povukao u sastav brigade.

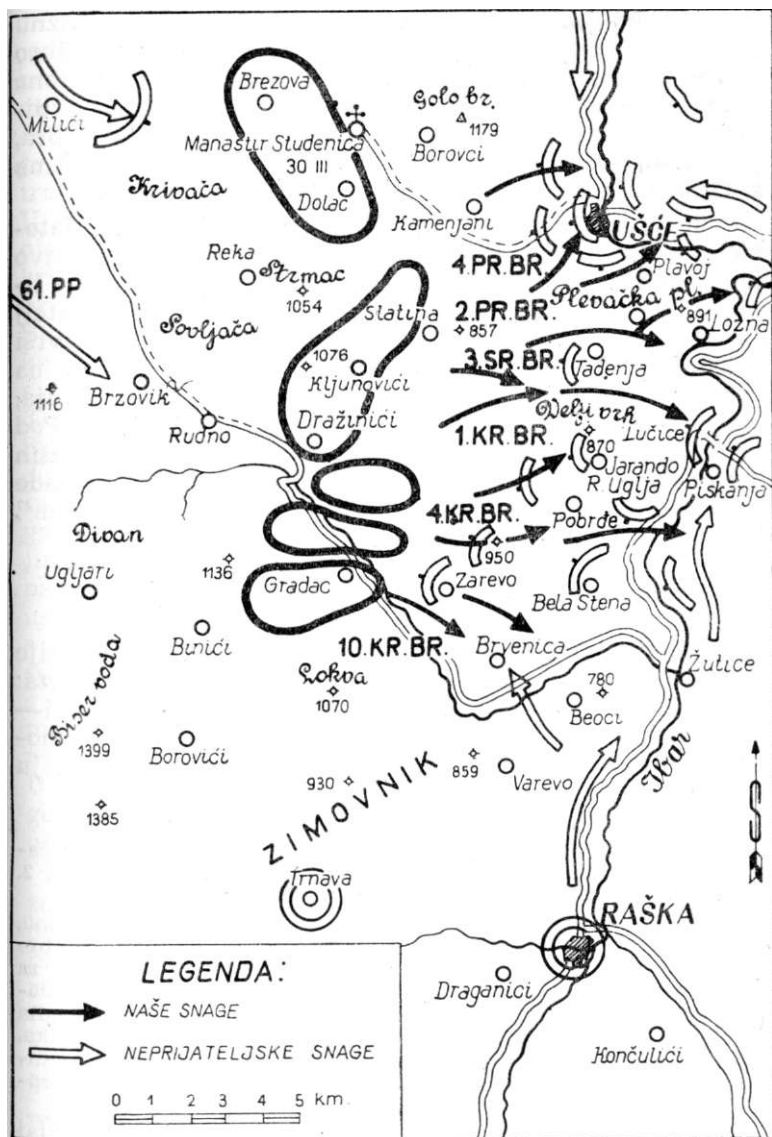
Oko 9 časova, 31. marta, 4. proleterska brigada je od štaba 2. divizije dobila naređenje da se povuče dolinom

Studence i razmesti zapadno od Ušća, na prostoriju s. Brezova—s. Dolac—s. Kamenjani i zatvori pravce od Ušća i od s.Milića.⁴⁴

2. proleterska brigada je za izvršenje dobijenog zadatka odredila 3. i 4. bataljon. 3. bataljon je trebalo da poruši železničku prugu, prekine telefonsko-telegrafske veze između Ušća i Raške i postavi zasede kod porušene pruge, severno od mosta u s. Loznu. 4. bataljon je trebalo da napadne neprijateljsku posadu koja je obezbeđivala most u š. Loznu i tu da pređe na desnu obalu Ibra, dok je 1. bataljon zadržan u brigadnoj rezervi, s tim da po izvršenom prelazu preko Ibra bude spreman za uvođenje u borbu.

Pre nego što se pristupilo izvršenju borbenih zadataka 4. bataljon se iz s. Kosurića prebacio u Kralje, gde je primio zapovest za napad. Na izvršenje zadatka brigada je krenula pravcem zaselak Matovići—s.Tadenje—s. Lozno. U s. Tadenja naišla je na komoru i bolnicu 1. krajiške brigade i delove 1. i 4. bataljona ove brigade koji su ih osiguravali. Zbog ukrštanja marševskih kolona, bataljoni 2. proleterske brigade su zakasnili, te su umesto u 22,30 počeli napad tek u 2,30 časova 31. marta. U toku napada 3. bataljon uglavnom je uspeo da izvrši svoj zadatak: porušio je eksplozivom železničku prugu na jednom mestu i držao zasedu prema Ušću do svanuća. 4. bataljon, i pored svih nastojanja da u ovako kratkom roku izvrši zadatak, nije uspeo da zauzme dva velika trospratna betonska bunkera kod železničkog mosta u s. Loznu. Istina, njegove bombaške grupe podišle su na pedesetak metara, ali su tu naišle na žičane prepreke, ispred kojih su snažnom i neprekidnom neprijateljskom vatrom iz bunkera bile prikovane za zemlju. Stoga, njegovi odlični bombaši, i pored svih nastojanja, nisu mogli doći do punog izražaja. Protivtenkovski top brigade, koji je stigao tek u svanuće, takođe nije se mogao upotrebiti, jer nije bilo probojnih granata. U međuvremenu, na desnoj obali Ibra, od Raške, pojavila se jedna veća kolona bugar-

⁴⁴ Izveštaj štaba 2. divizije od 31. III 1944, u 13,20 časova. Arhiv VII, k. 787, dok. br. 12/4; Izveštaj štaba 4. proleterske brigade, op. br. 85, od 3. IV 1944, (Arhiv VII, k. 738, dok. 2/2); Izveštaj štaba 2. divizije, pov. br. 49 cd 3. IV 1944, (Arhiv VII, k. 782, dok. 19/4); Opis operacije „Ibar“.

Pokušaj forsiranja Ibra

skih vojnika, jačine oko bataljona, koja je otvorila snažnu vatru i spretila dalje prilaženje mostu. Kako je uskoro počelo da sviće, oko 5 časova 31. marta oba bataljona 2. proleterske brigade, po naređenju načelnika štaba 5. divizije, praćena vatrom neprijatelja sa desne obale Ibra, počela su povlačenja preko s. Vodična i s. Rakčića prema s. Dražinićima.⁴⁵

3. srpska brigada, koja se nalazila u rejonu s. Matovići—s. Pogorelica, uputila je 3. bataljon da uz sadejstvo jedne čete 1. krajiške brigade napadne neprijatelja na liniji k. 827 — Velji vrh. I pored toga što je neprijatelj žilavo branio svoje položaje, bataljon je uspeo da izvrši zadatak i zauzme Velji vrh.⁴⁶ Međutim, neprijatelj se na ovom pravcu brzo sredio i kada su mu stigla pojačanja, oko 6 časova 31. marta, izvršio snažan protivnapad. Pod pritiskom jačeg neprijatelja, i zbog povlačenja naših snaga na ostalim pravcima, 3. bataljon 3. srpske brigade napustio je Velji vrh i povukao se u svoj polazni rejon.⁴⁷

Povlačenje iz doline Ibra

Pošto prelaz preko Ibra nije uspeo, štab 2. divizije naredio je da se jedinice pomere u toku dana, 31. marta: 3. srpska brigada na prostoriju s. Slatina—s. Kralji—s. Kosurići; 2. proleterska u Pajevicu, Dražiniće, Kljunoviće, Železnicu i Korijane, a 4. proleterska na prostoriju s. Borovci—s. Dolac.⁴⁸

⁴⁵ Izveštaj štaba 2. proleterske brigade od 2. IV 1944, u 9 časova, (Arhiv VII, k. 232, k. 732, dok. 5/4), Operacijski dnevnik 2. proleterske brigade.

⁴⁶ Tom prilikom naročito se istakla 2. četa ovog bataljona, na čelu sa komandirum Mirkom Vukadinovićem. Ona je hrabro jurišala na neprijatelja koji je imao dobro utvrđene položaje za odbranu i obasipao njene borce kišom kuršuma. Četa je ubacivanjem bombi u rovove potisla neprijatelja i tom prilikom zaplenila 2 puškomitraljeza, a ubila 7 i ranila više neprijateljskih vojnika. Još veće bi uspehe postigla da neprijatelj nije dobio pomoć sa susjednih položaja. Za ove uspehe četa je pohvaljena od štaba 3. srpske brigade 8. aprila 1944. godine.

⁴⁷ Izveštaj štaba 2. divizije, od 31. III 1944, u 13,20; Izveštaj štaba 2. divizije, pov. br. 49 od 3. IV 1944, u 15 časova.

⁴⁸ Izveštaj štaba 2. divizije od 31. III 1944, u 13,30 časova.

2. proleterska i 3. srpska brigada pomerile su svoje jedinice, s tim što je jedan bataljon 3. srpske zadržan na položaju iznad zaseoka Matovića (k. 748) kao desno bočno osiguranje 4. proleterske brigade. 4. proleterska je u početku izvršila samo delimična pomeranja bataljona, jer je teren bio otkriven i tučen jakom artiljerijskom i mitraljeskom vatrom sa neprijateljskih položaja oko Ušća. U toku pomeranja brigada je dobila izveštaj da se delovi ojačanog bugarskog 61. pešadijskog puka (severna kolona) kreću iz s. Milića prema manastiru Studenici, pa je štab brigade naredio: 1. bataljonu – da što brže krene dolinom Studenice, izvidi ovaj pravac i spreči dalji prodor Bugara ka Ušću; 2. bataljonu – da krene pravcem s. Sklapnice – s. Obarak i posedne za odbranu zaselak Mramor (k. 12201; 3. i 4. bataljonu – da zatvore pravac Ušće – manastir Studenica. Kada su 1. i 2. bataljon uspostavili borbeni dodir s neprijateljem, u borbu je uveden i 5. bataljon, te su sva tri bataljona izvršila napad na severnu kolonu bugarskog 61. pešadijskog puka, koja se utvrdila na položajima Veliko brdo – Tičja glava (k. 1051) – s. Borika. Napad je vršen slabijim snagama s fronta, jer je neprijatelj uspeo da organizuje dobru odbranu na kosama kojima se s fronta teško prilazilo, a dve čete 5. bataljona upućene su preko Bele Stene i Tičje glave da napadnu neprijatelja s leđa. Međutim, pošto se neprijatelj uporno branio, zamorene jedinice 4. proleterske nisu uspele da ovladaju njegovim položajima, iako su postigle delimičan uspeh. U toku napada izostalo je i sadejstvo između jedinica brigade, što je takođe doprinelo da se ne slomi neprijateljski otpor.

Pošto 4. proleterska nije zauzela neprijateljske položaje i nije mogla da prođe pravcem koji joj je bio određen, to su se njene jedinice prikupile u s. Gobelju, a zatim preko Mirilovca prebacile u s. Despotovicu, gde su se razmestile.⁴⁹

Dok je 4. proleterska vodila borbu sa severnom kolonom ojačanog bugarskog 61. pešadijskog puka na prilazima manastiru Studenici, dotle je južna kolona ovog

⁴⁹ Napred navedeni izveštaj štaba 2. divizije; Izveštaj štaba 4. proleterske brigade op. br. 85 od 3. IV 1944. (Arhiv VII, k. 738, dok. 2'3); Opis operacije „Ibra“.

puka neometeno izbila u s. Bzovik, oko 15 km jugozapadno od Ušća, i posela položaj na liniji zaselak Božovići—zaselak Marinkovići—s. Erci—s. Lazi. Kada je obavešten da su ove neprijateljske snage dostigle s. Bzovik i direktno ugrozile leđa jedinica 2. i 5. divizije na sektoru Ušće—Raška, štab Udarne grupe naredio je 1. krajiškoj brigadi da ih napadne.

1. krajiška iz rejona s. Rudna krenula je odmah na zadatak. Već oko 14 časova 31. marta njen 2. bataljon se u s. Ercima sukobio sa 1. bataljonom bugarskog 70. puka i 2. bataljonom 69. pešadijskog puka. Odmah su u borbu uvedeni i 3. bataljon i 1. četa 2. bataljona 1. krajiške brigade. Borba je trajala od 14 do 19 časova, a naši borci, iako iscrpeni nespavanjem i glađu, uspeli su da zadrže bugarske snage na liniji s. Erci—s. Lazi.

U međuvremenu je u pomoć 1. krajiškoj upućena 2. proleterska brigada. Njoj je oko 14 časova štab Udarne grupe naredio da se cela prebaci u s. Bzovik i u sadejstvu sa 1. krajiškom zadrži neprijatelja. Malo kasnije upućeno joj je drugo naređenje da se u is. Bzovik krenu samo dva bataljona. Prema ovom naređenju, pokret su izvršili 2. i 4. bataljon, koji su stigli do s. Rudna, ali u toku dana nisu uvođeni u borbu.

Pred noć su u rejon s. Dražinića (oko 10 km jugozapadno od Ušća) stigli i ostali delovi 2. proleterske. Na zajedničkom sastanku štabova 1. krajiške i 2. proleterske brigade, održanom uveče 31. marta, dogovoreno je da se izvrši opšti napad na južnu kolonu ojačanog bugarskog 61. pešadijskog puka. Planom je bilo predviđeno da se napad izvede u dve napadne kolone kako bi se neprijatelj prvo okružio, a zatim i uništio, i to: desna kolona (tri bataljona 2. proleterske brigade) dejstvujući pravcem s. Kamenska—zaselak Marinkovići—zaselak Božovići da zaobiđe neprijateljski položaj i zabaci mu se za leđa i na taj način okruži ga sa severa i istoka, a leva kolona (tri bataljona 1. krajiške brigade) da izvrši napad u dve kolone, jednom, jačom, ka liniji Marinkovići—s. Erci—k. 1201, a drugom, slabijom, na položaj Božovići—Dragojlovići—Erci. Napadu, čiji je početak određen za 24 časa, trebalo je da sadejstvuju i dva bataljona 10. krajiške, na taj način što su od štaba 5. divizije dobila zadatak da kod

zaseoka Krljana onemogućće povlačenje bugarskih jedinica u pravcu s. Čečine.

Neprijatelj je očekivao ovakav napad naših jedinica zbog čega je i odbranu dostignutih položaja dobro organizovao. U toku noći, između 31. marta i 1. aprila, jedinice 2. proleterske i 1. krajiške brigade izvršile su više napada na bugarske vojnike: u 23,30 časova, između 1 i 2 časa i oko 4,30 časa.

2. proleterska krenula je u 22 časa pravcem Dražinići—Kamenska—Božovići. Za napad su određeni 1, 2. i 4. bataljon. 2. bataljon je napadao ka zaseoku Dragojlovićima, 1. bataljon između Dragojlovića i zaseoka Marinkovića a 4. bataljon na položaj Marinkovići—Erc'i. Na svom pravcu dejstva 1. i 2. bataljon nisu naišli na neprijatelja i dostigli su bez borbe određene položaje. Jedino se 4. bataljon sukobio sa bugarskim vojnicima ispred s. Erci. U isto vreme su na položaje s. Erci—s. Lazi napali 1, 3. i 4. bataljon 1. krajiške brigade. Sve naše jedinice, iako zamorene borbama na Ibru, ulagale su krajnje napore da zadatak izvrše i neprijatelja unište ili odbace sa njegovih položaja. Ipak ito požrtvovanje i samopregor nisu pomogli, jer je neprijatelj svoje položaje uporno, i po cenu velikih ljudskih žrtava, branio sa svih strana tako da je svaki manevar naših bataljona ostao uzaludan. Tako žilava odbrana neprijatelja, naročito iz kuća, čistina i dubok sneg omogućili su mu da se održi. Naši borci su se privlačili sasvim blizu neprijateljskih rovova i kuća, do na domet ručnih bombi, ali su tu bili obasipani jakom vatrom neprijateljskih mitraljeza i ručnim bombama. I pored tako uporne odbrane neprijatelja napad bi verovatno dao povoljnije rezultate da su se naše jedinice mogle bolje razviti i brže kretati. Ovako, kretanje prtinom i po dubokom snegu, koje je bilo vrlo sporo, nije dozvolilo da se napad izvodi brže i energičnije. Zbog toga, 1. aprila oko 7. časova, napad je potpuno obustavljen, a jedinice su povučene sa dostignutih položaja, jer je zadržavanje na otkrivenom terenu po danu bilo veoma opasno. 1. krajiška se uputila na prostoriju s. Pločnik—s. Ostatija—s. Koritnik, gde je stigla oko 12 časova, a 2. proleterska, sa bataljonima koji su učestvovali u napadu, povučena je prema s. Despotovici i s. Pridvorici, dok su ostale njene jedinice upućene iz s. Dražinića, preko s. Paleža za s. Despotovicu.

U ovom napadu, samo na pravcu dejstva 2. proleter-ske brigade, neprijatelj je imao 4 poginula i 7 ranjenih, a jedinice 2. proleterske jednog poginulog i 9 ranjenih.

Tako se završio pokušaj 2. i 5. divizije da forsiraju Ibar i da se pribiju u Toplicu i Jablanicu.

Posle usiljenog marša od Lima do Studenice, izvođenog pod vrlo teškim uslovima, 2. proleterska i 5. udarna divizija najzad su stigle pred Ibar. Neprijatelj je budno motrio kretanje 2. i 5. divizije kroz jugozapadnu Srbiju i brzo dovlačio svoje snage pred njih da bi im zaprečio put. To je mogao postići zato što se od strane svojih jedinica koje su vodile borbu sa 2. i 5. divizijom pravovremeno obaveštavao o pokretima ovih divizija. Pokret udarne grupe divizije sa sektora Ivanjice prema Ibru još je više alarmirao neprijatelja. Pored toga, on je pravilno procenio njihov cilj, kao i odsek njihovog izbijanja na Ibar. Zbog svega toga, neprijateljska komanda je imala mogućnosti da na vreme jačim snagama posedne, radi odbrane, dolinu Ibra i da u njoj ojača garnizone i posade. Kad je sneg, koji je naše divizije stalno zasipao prilikom prodiranja od Lima prema Ibru, prestao padati neprijateljska avijacija mogla je da izviđa i osmatra naše pokrete, a jedinice 2. i 5. divizije nisu mogle da danju izlaze na polazne položaje za napad. Naporni pokret kroz duboki sneg, neprestane borbe sa udruženim nemačkim, bugarskim, nedićevskim i četničkim snagama i slaba ishrana prilično su iscrpli naše jedinice, što je oslabilo njihovu udarnu moć i izdržljivost. Tako je, na primer, 1. krajiška brigada zbog dubokog snega utrošila punih jedanaest časova u pokretu od s. Pridvorice do s. Rudnog, a posle kratkog odmora morala nastaviti pokret prema Ibru. Velik broj teških ranjenika, koji su morali biti nošeni na nosilima, takođe je smanjio pokretljivost naših divizija. Svemu što smo napred rekli potrebno je dodati da se Ibar u to vreme, zbog visokog vodostaja, nije mogao gaziti, sem na pravcu 4. krajiške brigade, da naše jedinice nisu imale tehničkih sredstava za forsiranje reka i da su nedostajala artiljerijska i druga protivtenkovska oruđa za borbu pro-

tiv neprijateljskih oklopnih sredstava. I ovog puta se pokazalo da fortifikacijski dobro utvrđeni položaji u velikoj meri pojačavaju snagu odbrane i da se nedostatak sredstava za rušenje objekata i savlađivanje prepreka samo delimično može nadoknaditi drugim elementima. Najzad, kada su jedinice stigle na Ibar imale su vrlo malo puščane i mitraljeske municije. Izvršenje zadataka 2. i 5. divizije bilo je otežano i time što je neprijatelj organizovao čvrstu odbranu i na jednoj i na drugoj obali Ibra, a od Ivanjice, preko s. Budoželja, ugrozio naše snage s leđa.

Iz svega rečenog vidi se sa kakvim su se teškoćama susretale 2. i 5. divizija dok su stigle do Ibra i kada su pristupile njegovom forsiranju. S druge strane, neprijatelj je bio u mnogo povoljnijem položaju.

Pored svih objektivnih činilaca koji su otežavali rad 2. i 5. divizije pažljivim proučavanjem njihovih dejstava mogu se uočiti i subjektivne slabosti koje su doprinele da Udarne grupa pri forsiranju Ibra doživi neuspeh.

Prije svega, mnogo se računalo na iznenađenje (što je bilo i logično) a, ipak, iznenađenje nije postignuto. Drugi problem bile su slabe veze. Štab 2. proleterske divizije nije imao svoju radio-stanicu za vezu sa štabom 5. divizije, a kurirske veze sa štabom grupe i štabovima brigada kao i nižim jedinicama funkcionisale su veoma sporo, pa se nije moglo blagovremeno uticati na tok borbeni dejstava. Zato se i dogodilo da su ostali potpuno neiskorišćeni uspesi jedinica 4. proleterske i 4. krajiške brigade, a s druge strane da su se neke jedinice, kao, na primer, 4. krajiška, samovoljno izvukle iz borbe, napuštajući dostignute položaje. Izgleda da je kod nižih štabova bilo i nedovoljnih priprema u organizaciji napada. Veza i sadejstvo između jedinica u borbi nisu bili na visini zadatka. Takođe ni marš iz polaznih rejona prema Ibru nije bio dobro organizovan. Štabovi jedinica se nisu striktno držali svoga pravca kretanja, već su upućivali svoje jedinice i pravcima drugih napadnih kolona i time pravile zastoje, kakav je bio onaj u s. Tadenju (kod 1. krajiške i 2. proleterske brigade), usled čega su, naročito 2. proleterska, zakasnile na izvršenje zadatka.

Poslednja, konkretna naređenja za forsiranje Ibra izdata su kasno skoro svim nižim jedinicama, te one nisu mogle u toku dan-a da izvide svoje pravce dejstva, da se

komande bataljona i četa, a i sami borci, upoznaju sa zemljištem i zadacima, da se razmeste raspoloživa teška oruđa i da se izvrše druge organizacijske pripreme. Sve jedinice 2. divizije zakasnile su sa početkom napada, baš zato što su kasno primile zapovest za napad, te nisu mogle pravovremeno prići izvršenju zadataka, što se negativno odrazilo na tok njihovih dejstava. Da su jedinice 4. proleTERSke brigade ranije počele napad, energičnije napadale i u toku noći postigle ono što su postigle u svanuće, verovatno bi prešle Ibar, i sprečile da se 3. bataljon bugarskog 61. pešadijskog puka iskrca u Ušću i posedne položaje na desnoj obali Ibra. Uspeh na pravcu 4. proleTERSke brigade verovatno bi doveo do uspeha u celoj zoni dejstva 2. i 5. divizije.

U pokušaju da se pređe Ibar neprijatelju su, doduše, naneti znatni gubici u ljudstvu i materijalu, ali su zato i gubici naših jedinica bili veliki. Neprijatelj je imao preko 140 poginulih i ranjenih, a samo iz 1. bataljona 4. puka Srpskog dobrovoljačkog korpusa, na koji je napadala 4. proleTERSka brigada, izbačeno je iz stroja 75 vojnika, podoficira i oficira, među kojima i komandant bataljona. Zaplenjeno je: 3 minobacača, 4 mitraljeza, 5 puškoškomitraljeza, 25 pušaka i dosta drugog ratnog materijala. Gubici 2. i 5. divizije bili su: 30 mrtvih i 64 ranjena borca i rukovodioca, dok gubitaka u oružju i opremi nije bilo.